

SZENT ISTVÁN, AJTONY ÉS A TEMESKÖZ

CSEHÁK KÁLMÁN

A Temesköz vagy Tisza–Maros szöge az a terület, amelyet északon a Maros, nyugaton a Tisza, délen az Al-Duna, keleten pedig Erdély határol. Ezt a területet birtokolta Ajtony vezér azzal, hogy az ő törzsi állama a Maros folyótól északabbra fekvő terület egy részét is magába foglalta.

Szentkláray Jenő, Anonymusra hivatkozva azt állítja, hogy a honfoglaláskor ennek a területnek az ura egy Glád nevű, bolgár-szláv származású fejedelem volt, akit a honfoglaló magyarok legyőztek, majd megakadályozták abban, hogy Kevevárából átkeljen a Dunán, hogy Bulgáriában találjon magának menedéket. Glád országának a lakói valószínűleg többnyire bolgár-törökök, avarok és hunok voltak, akiket az itt élő kis lélekszámú szlávok nem tudta magába olvasztani, mint ahogyan azt megtette az Al-Dunától délre elterülő térség, tehát a Balkán-félszigeten letelepedett bolgárokkal. Ezzel magyarázható, hogy már a honfoglalást követő első évtizedekben itt főleg magyarok laktak, mert megtörténhetett az egybeolvadás a korábban itt élők és az egyre tömegesebben letelepedő honfoglaló magyarok között, hisz nyelvileg is, meg etnikailag is, mint keleti népek rokonok lehettek.

A vezérek korszakában a Temesköz is élhette a maga önálló életét. Vezérek főleg Bizáncban portyáztak harcosaikkal. Ennek a területnek az ura, Ajtony, tudott a legtovább ellenállni Szent István király központosító törekvéseinek.

Ajtony vezér jó viszonyban élt az erdélyi Gyulával, meg Szamuil bolgár cárral is, viszont a végsőig ellenállt István királynak. Akár csak Gyula

és Bulcsú, ő is felvette a keleti görög rítusú kereszténységet; nem meggyőződésből, hanem taktikai okokból. Petar Mijatev bolgár történész szerint Ajtony azzal érdemelte ki Szamuil bolgár cár támogatását, hogy „megkeresztelkedett, nyilván nem meggyőződésből, de Vidinben vette fel a kereszténységet”. Azt, hogy nem meggyőződésből tette ezt, további életmódja bizonyítja a legjobban. Mint keresztény is hét feleséget tartott.

Ajtony nagyon ügyesen lavírozott, hogy hatalmát megőrizhesse. Istvánnal szemben az erdélyi Gyulát támogatta. Ennek köszönhetően Gyula hadnagyai egészen a Tiszáig portyázhattak, s közben megdézsmálták István király sórakományait. Amikor pedig Gyula vereséget szenvedett Istvántól, hívei Ajtonynál találtak maguknak menedéket.

Ekkor Ajtony már Szamuil (976–1014) bolgár cár szövetségese. Annak a Szamuilnak, aki majd negyven évig tartó uralma alatt hatalmas birodalmat hozott létre a Balkán-félszigeten. Hatalmába vette Macedóniát, Tesszáliát, Epiruszt, Albániát, Duklyát, Travúniát, Zahumlyét, Raskát (Rascia), Szerémséget, Boszniát és az Al-Dunától délre elterülő Bulgáriát. Birodalmának egyik központja Ohrid volt. Birodalma és Magyarország, s ezen belül Ajtony törzsi állama között a Duna volt a határ. A jugoszláv történetírás őt macedón cárként tartja számon.

Kezdetben nagyon jó volt a viszony Szamuil bolgár cár és István magyar király között. Ezt az is bizonyítja, hogy Szamuil fia, Gavril Radomir Szent István nővérét, tehát Géza fejedelem lányát vette feleségül. Kettejük viszonya először Bizánc, majd Ajtony miatt romlott meg. Szamuil és II. Vazul (976–1025) bizánci császár között ugyanis élethalálharc dúlt a Balkán-félsziget birtoklásáért. Szamuil szerette volna sógorát, István királyt a maga oldalán bevonni ebbe a küzdelembe. István azonban határozott nemet mondott, mert nem állt érdekében, hogy beavatkozzon kettejük küzdelmébe. Ez nagyon felbőszítette a különben is indulatos természetű Szamuilt. Olyannyira, hogy embertelen lépésre ragadtatta el magát. Petar Mijatev már említett történész erről így ír:

„Mikor Sámuel (Szamuil) cár nem kapta meg a magyaroktól a bizánciak ellen ígért segítséget, bosszúból szövetségre lépett Ajtonnyal, elkergette menyét, Géza fejedelem lányát, aki ekkor gyermeket várt.” István király nem tűrhette sem azt, amit Szamuil nővérével tett, sem pedig a szövetséget Ajtonnyal. Ezért II. Vazul bizánci császárral szövetkezett, és hadaival részt vett a Szamuil elleni háborúban, amely ennek teljes vereségével és halálával fejeződött be.

Ajtony azonban Szamuil vereségét is túlélte, és továbbra is dacolt István királlyal, most már II. Vazul szövetségeseként, aki Szerémséget is elfoglalta a bolgároktól, és most birodalmát, amely Örményországtól az Adriai-tengerig és az Eufrátesz folyótól a Dunáig terjedt, északon még jobban ki szeretne volna terjeszteni Magyarország rovására. Valószínűleg ez volt a fő oka annak, hogy István király elérkezettnek látta az időt arra, hogy véglegesen leszámoljon Ajtonnyal, nem pedig csak az, hogy országát teljesen egyesítse, még kevésbé az a tény, hogy Ajtony megvámoltatta István sóbányáinak rakományait a Maroson, jelentősen csökkentve ezzel a király jövedelmét.

István jól tudta, hogy Ajtony veszedelmes ellenfél. Nemcsak azért, mert hatalmas szövetségesekre támaszkodhat a magyar király központosító törekvéseivel szemben, hanem ki tudja használni a felbomlófélben lévő törzsi-nemzetségi rendszer azon erőit, amelyek ragaszkodtak addigi életformájukhoz, ősi vallásukhoz, szokásaikhoz és készek ellenállni a nyugati kereszténységgel járó új, hűbéri viszonyokat kialakító tendenciáknak. Ezzel pedig komolyan veszélyeztette István államalapító és új társadalmat építő törekvéseinek végső sikerét. Istvánnak az a körülmény is a kezére játszott, hogy II. Vazul 1025-ben bekövetkezett halála után Bizánc nem volt abban a helyzetben, hogy Ajtony segítségére siessen.

E kedvező körülmény ellenére István alaposan felkészült Ajtony ellen, mert nem becsülte le ennek katonai és gazdasági erejét, ami hatalmas jószágállományának és harcosai nagy számának volt köszönhető.

Hadai élére István Csanádot állította. Csanád annak a Dobokának volt a fia, aki István seregei élén győzelmet aratott az erdélyi Gyula felett, anyja pedig István anyjának, Saroltnak volt a nővére. Tehát rokoni szálak fűzték Gyulához is meg Istvánhoz is. Mivel elégedetlen volt az Erdélyben bevezetett új renddel, Ajtonynál keresett magának menedéket, aki 1015-ben ismét nyíltan szembefordult Istvánnal. Ajtony egyik főembere lett, de hamarosan megromlott közöttük a viszony, és Csanád kénytelen volt Istvánhoz menekülni Esztergomba. Ott megkeresztelkedett és hűséget esküdött I. Istvánnak, a királynak. István valószínűleg azért tette meg hadvezérének Ajtony ellen, mert Csanád jól ismerte a Temesközt és Ajtony haderejét meg harcmodorát.

Csanád erős had élén vonult 1028-ban Ajtony ellen. Hadaival Ke-nezsnánál; azaz Rév-Kanizsánál (ma Törökkanizsa – Kneževac) kelt át a Tiszán, majd Szőregen és Oroszlámoson túl, a mai Csanád, Párdány, Béb, Nagy-Szentmiklós és Besenyő között elterülő síkságon, vagyis a

Kökényér és Harangód (Aranka-folyó) közötti mezőségen állította az csatarendbe.

A háborúra Ajtony is jól felkészült, és az első csatát meg is nyerte. Csanád kénytelen volt visszavonulni a Tiszáig, pontosabban Rév-Kaniszáig és Oroszlámosig, hogy rendezze hadait. Sátrát egy halmon emeltette fel, de a legenda szerint sokáig nem tudott elaludni. Ezért Szent Györgyhöz fohászzkodott, hogy legyen közbenjárója Istennél. Fogadalmat is tett, ha fohásza meghallgatást nyer, és legyőzi Ajtonyt, itt, ezen a helyen kolostort építtet Szent György tiszteletére. Miután elaludt, különös álma volt: egy oroslán rázta, hogy ébredjen fel, majd így szólt hozzá: „Miért alszol? Kelj fel hamar, fúvasd meg a kürtöt, indulj a harcba, és legyőzd ellenségedet!”

Csanád – a legenda szerint – megfogadta az álmában megjelent oroslán tanácsát, és váratlan éjjeli támadással meglepte Ajtonyt és seregét. Diadala teljes volt. A csatában Ajtony is elesett. E diadal után a Temesköz Szent István birtokába került.

Borovszky Samu a Csanádról szóló legendát így kommentálja:

„Íme az élénk képzeletű monda, melyet bátran tarthatunk a Csanád-nemzettség őse, Csanád vezér epopéiájának, a mint századok múlva kialakult. Feltűnően érzik rajta az egyház hatása, hogy a pogány ellenséget a kereszténység bajnoka Sz.-György segítségével veri le s győzelme emlékére monostor alapítására tesz fogadalmat.”

A legenda hatására-e vagy más okból kifolyólag, azon a helyen, amelyen Csanád felferette a sátrát és pihentette seregét, ma is áll a falu, amelyet Oroszlánosnak, ahogyan ma írjuk és ejtjük – Oroszlámosnak hívnak. Az itt felépült kolostorba helyezte át Csanád Marosvárról a görög szerzeteseket.

Szent István az Ajtony nemzetiséggel szemben is nagylelkű volt, mert nem vette el minden birtokát a Temesközben, valamint Csanád és Arad vármegye területén. Ortvay Tivadar több, a XIV. századból származó okiratra hivatkozva megállapítja, hogy e nemzetiség tagjai még a XIV. században is rendelkeztek birtokokkal, és alapítványokat is létesítettek Csanád és Arad vármegye területén.

Csanádot viszont méltóan megjutalmazta. Marosvárt Csanád városának nevezte el, majd megalapította Csanád vármegyét, első várispánjává pedig Csanádot tette meg. Hatalmas birtokokat is adományozott neki. Valószínűleg Csóka is ekkor került a Csanád nemzetiség birtokába. Mint

érdekes egybeesést említem meg, hogy István hasonlóan jutalmazta korábban Csanád apját, Dobokát. Róla is egy vármegyét nevezett el.

Szent Istvánnak az volt a legfontosabb, hogy erre a területre is teljes mértékben kiterjessze hatalmát, hogy itt is megindulhasson az a folyamat, amely egyrészt biztosítja az erős központi hatalom kiépítését, ami várispánságok létesítésében nyilvánul meg, másrészt ezzel utat nyisson a nyugati latin rítusú kereszténység terjesztése előtt, s e kettőnek együttes hatásaként itt is megindulhasson a nyugati mintájú társadalmi átalakulás – a hűbéri rendszer alapjainak a lerakása.

Szent István Ajtony törzsi államának a területén öt vármegyét, várispánságot alapított: a már említett Csanád vármegyét, amelynek Marosvár, most már Csanád városa volt a központja, továbbá Arad vármegyét Arad vára, Temes vármegyét Temesvár, Keve vármegyét Kevevára és Karssó vármegyét, amelynek Haram vára volt a központja.

A vármegyék megszervezése után nyomban következett a csanádi egyházmegye megalapítása 1029–1030-ban. Ennek az egyházmegyének az első püspöke az olasz származású Sanqredo Gellért Benedek-rendi (bencés) apát lett Szent István akaratából. Az a Gellért apát, aki korábban Imre herceg nevelője volt, majd mártírhalála után a pápa szentté avatta. A csanádi püspökség székhelye Csanád városa, a korábbi Marosvár lett, amely a Maros bal partján épült.

Szent István életrajzírójától Hartviktól is tudomást szerezhetünk a várispánságok megalapításáról. Leírja, hogy Gellérthez Marosvárra jöttek „nemesek és nem nemesek, gazdagok és szegények . . . kérve a Háromság nevében a keresztvizet; sokat a király ispánjai vezettek oda”, idézi a forrást Szentkláray Jenő dr. a *Temesvármegye története* c. művében. Azt is megtudjuk Szentkláraytól, hogy Gellért püspök plébániákat, esperességeket és főesperességeket alapított. A temesi főesperességet is ő alapította Temesvár központtal.

Temesköz majd ezer évvel ezelőtti történelmének ismertetése ahhoz is hozzájárul, hogy jobban megismerjük és megértsük az államalapító Szent István királyt és korát. Eletének ez az eseménysorozata arra is rávilágít, hogy miért volt ő minden idők legnagyobb magyar államférfia, és minek köszönhető, hogy hosszú uralkodása alatt miért nem veszített el egyetlen csatát, egyetlen háborút sem. Azért, mert nem csupán szívvvel, hanem ésszel is irányította országa és népe életét.